

Az I. világháború kezdeti hónapjai során, a legtöbb állam által a határátlépéshez bevezetett általános útlevél- és vízumkényszer — amelytől csak néhány ország, terület esetében és viszonylatában volt eltérés — a fegyverszüneti egyezmények, és a megkötött békék ellenére is fennmaradtak. A háború lezárását követő hónapokban, a korábban azonos oldalon harcoló győztes szövetségesek, illetve a sem-leges államok között megindult a vízumkönnyítés és -mentesség kialakítása.¹ Azonban a vesztes államok számára nem nyitottak a győztesek, s egymás között sem indult meg a beutazási szabályok enyhítése. 1921 közepén csupán Belgium, Franciaország és Luxemburg hatóságai nem követelték meg az útlevél felmutatását egymás állampolgárától. Többek között, nem kellett vízum — viszonyosság alapján — a Belgiumba történő beutazáshoz a brit, a holland, a kínai, a svájci és az uruguay-i állampolgároknak, továbbá a belga kormány egyoldalúan vízummentességet biztosított az amerikaiak, a japánok és olaszok részére is. Ugyanígy vízummentesen utazhattak be dán, norvég és svéd állampolgárok egymás országaiba.² Később valamelyest kiszélesedett a vízummentesség biztosítása, Európa és a Föld számos állama között. Azonban a magyar állampolgárok e kedvezményben csak kevés ország viszonylatában részesültek, s az is csak 1930-tól. A magyar-német, magyar-osztrák, magyar-olasz, magyar-svájci, magyar-liechtensteini és a rövid életű magyar-spanyol kétoldalú megállapodásokkal vált érezhetővé az utazási szigor enyhülése, mivel a már korábban fennálló japán és uruguayi vízummentességgel kevesen tudtak élni.

Az útlevél azonban — vízum-, és az elvétve előforduló útlevél-mentességi megállapodástól függetlenül — a külföldre utazás állandó kellékévé vált. Mivel a háború előtti, széleskörű, okmánytól független utazás lehetőségének visszaállítása nehezen volt elképzelhető a gyanakvó államok körében, ezért szükségesnek találták már nemzetközi szinten is a téma tárgyalását. Már 1920-ra igény mutatkozott a vízumdíjak felső határának megállapítására, az átutazók ügyintézésének megkönnyítésére és a határforgalom-ellenőrzés idejének csökkentésére. Ez utóbbinak az egyik eszköze lehetett az egységes felépítés alapján készült útlevélfüzetek* bevezetése, ahol a rovatcímek az azt alkalmazó államok okmányai esetében mindig azonos helyen kerülnek kitöltésre.³ Ez biztosította, hogy az útlevelet ellenőrző hatósági személy az ellenőrzést gördülékenyebben hajthassa végre.

Magyarországon 1920 szeptemberében bevezetésre került az új (1920 M) útlevél, amely az 1905-től alkalmazott útlevél elgondolása alapján készült (például a lapoldalak alnyomatának* csak a színe tért el a korábitól, az továbbra is a magyar középcímert ábrázolta, azonban rovatainak elrendezése több esetben megváltozott). Ezen okmánynak az adathordozó és érvényességet tartalmazó oldalai öt oldalt tettek ki, s a fényképet — az előre nyomtatott záradék fölé — a 6. oldalon helyezték el. Az útlevél 16 oldalt tartalmazott, amelyből csak 10 oldal volt vízumok, bejegyzések és láttamozások céljára felhasználható. A magyar miniszteri rendelet értelmében az 1920 M útlevelet továbbra sem lehetett meghosszabbítani, amely alól csak a magyar külképviseletek tehetek kivételt. E magyar útlevelet 1922-ig gyártották — altípus és módosítás nélkül —, megszemélyesítése még 1923 elején is előfordult.

Az első nemzetközi útlevél-konferencia és útlevélszabvány

Az újonnan, 1919. júniusában, 42 alapító ország (és brit domínium) akarátával létrejött Népszövetség már 1920. X. 15-e és 21-e között a határátlépés nemzetközi szabályozásának és könnyítésének céljából konferenciát rendezett. A Párizsban „Útlevelek, Vámeljárások és Átutazójegyek Konferenciája” címmel megnyitott összejövetelen 22 ország képviseltette magát, amely során számos napirendi pont került megvitatásra. Ezek eredményeként, többek között meghatározásra került a saját állampolgárok részére kiállított „közönséges” útlevél (mai megfogalmazás szerint „magánútlevél”) egységes mintája, felépítése is. Természetesen ezzel cél volt, hogy megkönnyítsék az okmány ellenőrzését, és lerövidítsék az ahhoz szükséges időt is. A konferencia utolsó napján elfogadott záróokmányt a Népszövetség főtitkára 1920. XI. 18-án továbbította az azon részt vett, és más — érdeklődésről nyilatkozó — országok kormányainak.⁴

Az úgynevezett „nemzetközi útlevél” vagy „szabványos útlevél” leírása szerint, borítója kartonpapírból készült, az első oldala a címen túl a nevek és az állampolgárság jelölésére szolgált, a második oldal a személyleírások és gyermekek bejegyzésének volt kialakítva, a harmadik oldal az okmány birtokosának és feleségének fényképét, aláírását tartalmazta, míg a negyedik oldal a területi és időbeni érvényesség felvezetésére volt hivatott. Méretét 155×105 mm-ben, terjedelmét 32 oldalban határozták meg. A rovatcímeknek és azok kitöltésének kétnyelvűnek kellett lennie, amelyek közül az egyik esetben a francia példaként szerepelt a kiállító ország hivatalos nyelve mellett. A betelt útlevelek helyett

* Glosszárrium

újnak a kiállítása került meghatározásra, azaz a — hamisítók, okmánnyal visszaélők által könnyen cserélhető — pótlapok alkalmazását nem támogatták.⁵ Az új, egységes megjelenésű okmány bevezetésének legkésőbbi napját 1921. VII. 1-jében határozták meg. **(I. sz. melléklet)**

Norvégia később javasolta azt, hogy az egységes útlevelek színükben, kidolgozásukban, vízjelükben, és más másodlagos jellemzőikben térjenek el egymástól, hogy ezáltal is elkülönülhessenek a különböző országok úti okmányai.⁶ Svédország azonban azt észrevételezte, hogy az egységes útlevel kialakítása a hamisítást és utánzást segítheti elő, erre hivatkozva – jövőbeni megbeszélések elől nem elzárkózva – nem kívánta bevezetni azt.⁷

A füzet / könyvecske kialakítású útlevelet, illetve az útlevélszabványt az Egyesült Királyság és Csehszlovákia illetékes hatóságai 1921. VII. 1-jén kezdték meg kiállítani,⁸ ugyanebben az évben vezette be Ausztrália, Egyiptom és Kanada is.⁹ Dánia szintén 1921 őszén vezette be az új útlevelét, azonban ezek négyelvűek voltak és sok elemükben eltértek a rögzített szabványtól.¹⁰ Spanyolország válasza szerint 1921-ben megkezdte a szabványos útlevel kiállítását.¹¹ A Sziámi Királyság kormánya az egységes úti okmány megszemélyesítését 1922. VII. 1-jén tervezte bevezetni.¹² Bár Norvégia a népszövetségi kérdésre már 1921-ben azt nyilatkozta, hogy 1921. X. 1-jétől bevezeti az egységes útlevél-füzetet, de a készletek kifogyásáig alkalmazta a korábbi változatot, így még 1923-ban is a szabvánnyal nem azonos korábbi változat volt alkalmazásban.¹³ Franciaország az 1920-as évek elején megvizsgálta az addig használt egylapos, előoldalán nyomtatott útleveleknek füzet kialakításúakkal történő felváltását. Azonban ezt hosszabb időre elnapolták, mivel az egylapos okmány előállítási költsége darabonként mindössze 0,102 francia frank volt 1921-ben, míg az útlevélszabvány szerinti kialakítása 0,441 frankot tett volna ki. Az egységes útlevel bevezetését felfüggesztő döntést indokolták azzal, hogy a többletköltség kényszerűen az útleveldíj emelését eredményezné, és — hivatalos álláspont szerint — a francia kormány bízott abban, hogy az útlevelkényszer remélhetőleg a következő évek során megszüntetésre kerül majd.¹⁴ A lap kialakítású okmányról — akár a szabványtól független megjelenésű — füzet kialakításra történő áttérés több országban csak az 1920-as évek második felében valósult meg. Így az argentin hatóságok még 1925-ben is az előbbit alkalmazták, míg az említett Franciaország 1928-ban vezette be az utóbbit, Japán eleve nem kívánta a nemzetközi útlevelet rendszerbe állítani,¹⁵ s a könyvecske kialakításúakat is csak 1924 után kezdték meg kiadni.

Az első útlevélszabvány alkalmazásáról a Népszövetség főtitkára az érdekelt kormányok részére hivatalos megkeresést küldött ki, amelyben tételesen felsorolt kérdésekre várta a választ. Ezek között szerepelt az egységes útlevel alkalmazásáról, az utazás korlátairól, az útlevel kiállítási díjának felső határáról, a diplomata útvelelekről hozott határozatok visszajelzésének igénye is. A nem válaszoló államok részére 1921. V. 7-én emlékeztetőt küldtek. A megkeresésekre 30 ország küldte meg válaszait – köztük Magyarország is – míg számos ország további megfontolásra hivatkozva késlekedett a határidő lejártakor.¹⁶

Az 1920-as konferenciát több nemzetközi értekezlet is követte, amelyek célja szintén az útlevelek egységesítése körüli egyeztetések és a külföldre utazások könnyítése volt. A közép-európai államok részvételével útlevelek és vízumok ügyének egységesítése témakörében, Graz-ban megtartott tanácskozást 1922. I. 27-én megállapodás zárta. Ez megerősítette a „nemzetközi útlevel” bevezetésének szándékát — apróbb módosítások mellett — valamint elvileg könnyebbé tette az átutazók vízumigénylését.¹⁷ Azonban a magyar állampolgárok esetében az úgynevezett „kis-antantot” alkotó délszláv, csehszlovák és román állam a gyakorlatban inkább nehezítette, semmint könnyítette a beutazók vízumügyintézését.¹⁸ A Genfben, 1926. V. 12. és 18. között megrendezett újabb szakmai konferencia lényegi változást nem hozott, bár az eredeti célok között szerepelt, hogy elérjék az útlevelkényszer megszüntetését. Azonban a záró okmányban mindössze ajánlásokat fogalmaztak meg, többek között a „nemzetközi útlevelet” még nem alkalmazó országok számára, hogy vezessék azt be, és megerősítették azon ajánlást, mely szerint a kiállító hatóságok mellőzzék az okmányok pótlapokkal történő bővítését.¹⁹

Az útlevelek adatot hordozó oldalainak elhelyezkedését és elrendezését figyelembe véve az országok többségének az okmányai — a vizsgált időszakban, de különösen az 1920-as évek második felétől — az 1920-as útlevélszabvánnyal azonosak voltak.²⁰ Azonban az Amerikai Egyesült Államok az 1920-as és 1930-as években nem vezette be a nemzetközi útlevélszabványt, akárcsak Argentína, Bulgária, Chile, Danzig Szabad Állam, Finnország, Japán, Kína, Németország, Románia, Svájc, Svédország, Törökország sem. Portugália csak 1949-re szüntette meg az egylapos kialakítású útvelelek megszemélyesítését, és egyidejűleg alkalmazni kezdték az 1920-as útlevélszabványt. A legalább kételvű (ebből az egyik lehetőség szerint a francia) feliratozás és megszemélyesítés előírásának az országok többsége megfelelt, azonban számos ország csak a saját hivatalos nyelvén készített egyelvű

okmányokat.²¹ Dánia útlevélhatóságai ellenben négy nyelvű úti okmányokat alkalmaztak, amelyek így dán, francia, angol és német nyelven kerültek megszemélyesítésre. A holland és svéd útlevelek szintén négy nyelvűek voltak 1931-ig, míg a finn útlevelek hat nyelven: finnül, svédül, németül, franciául, angolul és oroszul hordozták az előre nyomtatott szövegeket* és akár a kitöltött adatokat is (azonban a megszemélyesítés általában csak két nyelven történt, az utazási célország figyelembe vételével).

Az első magyar szabványos útlevél az 1922 M útlevél

Magyarország vesztésként a trianoni békediktátum aláírására kényszerült 1920-ban. A világpolitikai életben való megerősödéshez és jelentős összegű nemzetközi hitelek felvételének lehetőségéhez szükségessé vált az, hogy a magyar állam teljes jogú tagjává váljon a — győztes, valamint újonnan létrejött, illetve a háborúban semleges államokat magába tömörítő — Népszövetségnek. Magyarország végül 1921. V. 23-án kérte felvételét a nemzetközi szervezetbe, amelyet a Népszövetség közgyűlése 1922. IX. 18-án egyhangúlag jóváhagyott. Ekkor Magyarország az — akkor már 50 tagú — nemzetközi szervezet teljes jogú tagjává vált.²²

Az 1920-as párizsi konferenciáján meghatározott egységes útlevelet a Magyar Királyi Belügyminisztérium 1922 őszén — Magyarországnak a Népszövetséghez történő csatlakozásához is időzítve — vezette be. Az új, 1922 M útlevél a meghatározott szabványhoz képest némileg eltért. Borítója puhább lett és méretei 5-5 milliméterrel nagyobbak voltak. Egyéb előírásoknak maradéktalanul megfelelt.²³ A nemzetközi ajánláshoz képest a kitöltendő rovatok a személyleírásnál (2. oldal) kiegészültek a családi állapottal, a vallással és a termettel, illetve az érvényesség oldalán (4. oldal) az utazás céljával is.

Az általános távolsági utazáshoz az 1920-as és 1930-as évek során magyar állampolgár részére, Magyarországon kétféle útlevelet állíthattak ki: útlevelet és diplomata útlevelet. Az állami szolgálati feladattal külföldre utazók 1940 végéig (magán)útlevelet kaptak, az utazási cél rovatban azonban jelölésre kerül(het)et, hogy az: „hivatalos - officiel”. A szűk kör részére biztosított diplomata útlevelet a Magyar Királyi Külügyminisztérium állította ki. A csoportos útlevelekkel történő utazást a magyar belügyminiszter először 1925-ben engedélyezte, majd 1930 végétől a 15 éven aluliak Ausztriába és Németországba úgynevezett igazoló jeggyel is utazhattak. A tengeri hajón szolgálatot teljesítők 1932-től tengerész szolgálati könyvvel is átléphettek a magyar államhatárt és azt számos ország elfogadta útlevélpótló okmányként.²⁴

A magyar 1922 M útlevelet — a belügyminiszter által meghatározott leírás alapján a pénzügyminiszter megrendelésére — a Magyar Királyi Állami Nyomda gyártotta, akárcsak a korábbi alaptípusokat és azok altípusait is.²⁵ A nyomda hivatalai és üzemei a budavári Kapisztrán tér északi szegletében álló kétemeletes klasszicista épületben működtek.

A magyar 1922 M útlevelek több változatban kerültek legyártásra, amelyek okainak bemutatásához fontos megismerni ezen okmány gyártásának folyamatát is.²⁶ Az okmánypapírt ívekben nyomtatták alnyomattal és a nyomtatott szövegekkel, majd a hajtogatott ív külső részére helyezték a nyomtatott borítót, és ezt követően ezeket összefűzték, a gyártási folyamat végén pedig méretre vágták az okmányt. Azonban a fejlesztések bevezetésével e folyamatban kiegészítéseket és változtatásokat eszközöltek.

A magyar 1922 M útlevelek részletenkénti nemzetközi összehasonlítása során az azonos időszakban (1922 és 1937 között) — az 1922. év utolsó napján, a 75 független állam, vagy teljes önkormányzatú terület közül — öt kontinens 41 országának honi útlevélhatóságai által kiállított útleveleit vettem figyelembe.²⁷ (A nemzetközi összehasonlítás dőlt betűvel került ismertetésre.)

A magyar 1922 M útlevélből már 1922-ban gyártottak készletet. A Magyar Királyi Állami Nyomda, a csekély változtatásokkal készített első (1922/1922) altípusból igen nagy mennyiséget gyártott. Az 1922 és 1927 között eltelt hat év során megrendelésre, kilenc alkalommal összesen megközelítőleg 1,1 millió darabot szállított le a megrendelésnek megfelelően.

A magyar 1922 M útlevél 1928-tól kezdődően számos módosításon esett át 1936-ig. Ezek egy része a bélyegilleték* címele vagy képe miatt történt, de néhány esetben az okmánybiztonság fokozása indokolta a változtatást, és ezen okok eredményeztek lényegi eltéréseket. (A különböző módosulatok, altípusok ismertetéseit az alaptípus leírását követően olvashatja.)

A lapok alapanyaga törtefő árnyalatú okmánypapír volt. A papírban, annak gyártása során továbbra is az útlevelekhez 1915-től alkalmazott vízjel* alakították ki. Ez ismétlődő, vonalas kivitelezésű, negatív vízjel volt, amely kétszeres, levélmintázatot ábrázoló hullámvonalak által elválasztott sorokban ábrázolta az egymás alatt olvasható, 22×250 mm legnagyobb méretű (ékezetek nélküli méret) „ÁLLAMKINCSTÁR” feliratot, keretes betűvel kialakítva (U12. vízjel). E vízjel a kivágott

* Glosszárium

lapokon véletlenszerűen helyezkedett el.²⁸ Már az 1920-as évek középső harmadában jelentkezett az okmánypapír gyártásához használt vízjel-szítahengernek a meghibásodása, amely leginkább látványos eleme, hogy az egyik sorban a felirat keretes kezdőbetűjének („Á”) középső része már hiányzott. A borító barna, puha, vízjel nélküli kartonpapírból készült.

A vízjel még nem volt gyakori védelmi elem a vizsgált államok úti okmányai esetében (például a német okmányok 1922-től, a csehszlovákok csak 1937-től tartalmaztak vízjelet). Azonban az útlevelgyártás során még gyakori volt a vízjel nélküli papír felhasználása is (így az osztrák okmányok gyártásához a vizsgált korszakban mindvégig mellőzték e védelmi elemet). Ritkának számított annak gazdag képi megjelenése vagy kétárnyalátú (kéttónusú) kivitelezése. Az olasz úti okmányok vízjele 1928-tól abban volt egyedi, hogy a lapok oldalszámai a megfelelő oldalról nézve olvasható volt a – szépen kidolgozott vonalas, szöveget, keretvonalakat és az állami címert ábrázoló – pozicionált vízjel részéként. A svájci útlevelek lapjai, 1932-től alapanyagba kevert színezett rostszalakat (pelyhező szalakat) is tartalmaztak, amelyet a legtöbb ország majd csak évtizedek múlva vezetett be.

Az oldalak nyomtatásaihoz — mind az alnyomathoz, mind az előre nyomtatott szöveghez és a bélyegképhez is — magasnyomtatás* eljárást alkalmaztak. A színek alapján két szín nyomtatással készültek a magyar útlevelek: az alnyomat világoszöld mintázatára fekete színű nyomtatott szöveget vittek fel. Azonban az 1. oldalon, az illetékbélyegnél háromrétegű volt a színnyomás: az alnyomatra a bélyeg kerete került felvitelre, majd ez fölé — előbbtől eltérő színnel — az állami címer, illetve a későbbi években képmás, és az értékjelzés.

A vágandó éleken belül kialakított alnyomatot oldalpárok meghatározott rendben ismétlődő nyomtatásával alakították ki. A lapok középzöld alnyomata pozicionáltan (illetetlen) került kialakításra, a nyomtatott felület kisebb volt a lap méreténél: 96 - 97×144 mm. A díszített sarkú keretbe foglalt stilizált virágokkal kiegészített minta közepén aprólékosan kidolgozott magyar kiscímer helyezkedik el, cserfa- és olajágakkal övezve. Az alnyomat keretének díszítménye azonos volt a szintén a Magyar Királyi Állami Nyomda által gyártott magyar 1905 M útlevelével.

A magyar 1922 M útlevel tartalmának felépítése azonos volt az 1920-as párizsi konferencián elfogadott „egységes útlevellel”. Terjedelme 32 oldal volt, s minden felirat magyar és francia nyelven volt olvasható. A borítón, a bal felső sarokban az illetékdíj kategóriájának megfelelő „I.” illetve „II.” számot tüntették fel, középre igazítva az állam és az okmány kétnyelvű megnevezése közé a magyar kiscímer, cserfa- és olajágakkal övezve került nyomtatásra, míg a bal alsó sarokban az úgynevezett nyomdai táskaszám* látható. Az okmány első oldalán az oldalszám és az okmány terjedelmének ismertetését az állami címer és az illetékbélyeg képe követi, mindezek alatt az okmány és az állam megnevezése olvasható, amelyet egymás alatt az útlevel (gyári) számának, a tulajdonos és a vele utazó feleség nevének, valamint gyermekei számának rovatai követnek, mindezt az állampolgárság feltüntetése zárja. A második oldalon a személyleírás alábbi rovatai kerültek kialakításra (függőlegesen osztottan a tulajdonos és feleség részére is kitölthető módon): foglalkozás, születési hely és idő, lakhely, családi állapot, vallás, termet, arc (alakja), szem (színe), haj (színe), különös ismertető jel, mindezeket a négy gyermek bejegyzésére szolgáló rész követi, ahol kitöltendő volt a kiskorúak neve, kora és neme. A harmadik oldal tartalmazta a jogosult (és feleségének) fényképét és aláírását, valamint alul a kiállító hatóság aláírását, ahová a hitelesítő nedves bélyegzőlenyomatot is elhelyezték. A negyedik oldalon volt olvasható a területi és időbeni érvényesség, az utazás céljának, kiállító hatóság megnevezésének, a keltezésnek és négy meghosszabbítás lejárat dátumának rovataival együtt. Az ötödik oldaltól a harminckettedik oldalig a hatósági bejegyzések, a vízumok és az átléptető-bélyegző lenyomatának elhelyezésére szolgált, ezen oldalak előre nyomtatva csak a gondolatjelek közé zárt oldalszámot tartalmazták a felső negyedben, középre igazítva. A harminckettedik oldal alján a nyomdai jelzet* volt látható. **(II. sz. melléklet)**

A fekete színű előre nyomtatott szövegek azonos betűtípussal kerültek kialakításra, méghozzá oly módon, hogy a magyar nyelvű szövegek álló betűkkel, míg a franciák dőlttel láthatóak. A szövegyomatok védelmi jellegzetessége a kapcsos zárójelek (összefoglaló jelek), amelyek közül az 1. oldal második és harmadik, valamint a 2. oldal első jele — a többivel ellentétben — bal oldalra mutatnak. A szövegkép szedésével egyidőben előre nyomtatott „A” sorszám-betűjel alkalmazásától kezdődően (1927-től) az 1. oldal „Az útlevel száma” rovat nyelvenként már két-két sorban került kialakításra.²⁹ (Eleinte még a sorszámozással került egyidőben felvitelre az „A” betűjel, itt még a korábbi egy-egy soros elrendezést alkalmazták.) A 4. oldal „kivéve ha meghosszabbítottuk.” szövegrészlet 1925-től kezdődően helyesírásilag helyesen, vessző írásjellel lett kialakítva („kivéve, ha meghosszabbítottuk.” Módon). Az előre nyomtatott szövegek szedései lényegi eltérés nélkül kerültek kialakításra valamennyi nyomdai jelzet / táskaszám esetében. Az előre nyomtatott fekete felületek sortávolságai, egymáshoz

* Glosszárrium

viszonyított elhelyezkedései esetenként csekély mértékben eltérnek, a különböző szedések következtében.

Az útlevelek illetékbélyeg-képei, az illetékeket meghatározó jogszabályok változása miatt öt alkalommal változtak, esetenként azonban csak az értékjelölő számjegyek. Az előre nyomtatott illetékbélyeg kép miatt ezen alaptípus altípusainak útleveľfüzetei díjegy nyomtatványoknak tekintendők a bélyegtan szempontjából.

- Az 1922-ben gyártott első útlevelek 5 és 50 korona címletű illetékbélyegei két-két színnel készültek, előbbi zöld/kékesibolya, utóbbi sötétzöld/bíborbarna bélyegképe azonos volt az 1905 M útleveľnél alkalmazottal, amely igen jól kidolgozott és részletgazdag volt, s a középrész az 1896. évi magyar középcímert ábrázolta, cserfa- és olajágakkal övezve.³⁰

- Az 1923. év őszén legyártott okmányok bélyegképei és a rajtuk szereplő értékjelölő számok részben megváltoztak. A kép középrészénél bevezetésre került a magyar kiscímer cserfa- és olajágakkal övezve történt ábrázolása. A címerváltozáson túl az azt övező mintázatban is némileg módosult: a „világosabb” felületek vízszintes vonalkázással történő kitöltése fele annyi vonalból áll. A kisebb készletben, még a korábbi díjszabáshoz igazítottan készített 5 koronás továbbra is zöld/kékesibolya színekkel készült, míg az új címletek 1000 és 5000 koronások lettek, ennek megfelelően a színük is eltért: előbbi narancssárga/sötétzöld, utóbbi világoskék/vörös ibolya volt.³¹

- Az 1924-ben, az újabb illeték-változások miatt legyártott útlevelek bélyegképe nem, csak az értékjelölő számok és a színeik változtak meg: a 2.000 koronás barna/kék, a 20.000 koronás világoskék / narancs színű lett. Ekkor készültek bélyegkép nélküli változatok is, amelyekben a fekete színű hullámos keretvonalon belül a „Szegénységi jogon illetékmentes” felirat olvasható.

- A pengő 1927. január 1-jei bevezetése nem csak a korona értékjelöléssel szakított, hanem azzal az 1904-től alkalmazott rendelkezéssel is, hogy az útlevelek bélyegilletékének képe eltért az általános illetékbélyegekéétől.³² Ebből kifolyólag az 1927-ben gyártott útleveľfüzetek egyszínű, téglavörös 16 filléres, illetve a kétszínű, világosbarna/sötétzöld 1 pengő 60 filléres bélyegképei az illetékbélyegekéével azonos volt (azzal az eltéréssel, hogy az általános okmány-illetékbélyegek 16 f helyett 10 f, illetve 1,60 P helyett 1,50 P címletűek álltak a legközelebb értékben). A filléres címlet képét EGRY Zoltán tervezte, míg a pengőt LÉGRÁDY Sándor grafikus.³³

- Az 1932-ben, az újabb illeték-változások miatt legyártott útlevelek bélyegképe a kék színű 50 filléres esetében nem változott, csak az értékjelölő szám módosult. Azonban az 1934-től gyártott kékesibolya színű 5 pengőse már más lett. Az általános okmány-illetékbélyegekkel azonos képet azoktól eltérően nem két, kék árnyalattal és nem magas- illetve metszett mélynyomatással készítették, hanem egyszínű volt és csak magas-nyomatással került felvitelre. E címletet szintén LÉGRÁDY Sándor tervezte. Bár 1934. XI. 1-jétől új okmányilleték-bélyegképeket vezettek be, az 1922 M útleveľeknél ezt nem alkalmazták, sem 1935-ben, sem 1936-ban.³⁴ (Majd csak az 1937 M útleveľeknél jelenik meg az új bélyegkép.)³⁵

Az alnyomat általános védelmi elem volt a vizsgált államok okmányai esetében, azonban ritkának számított a gazdag képi megjelenés. E szempontot vizsgálva a danzig, az észt, a holland, a litván (1931-től), az osztrák és a svájci útlevelek emelkednek ki igen gazdag részletekkel. A legkevésbé előnyös alnyomatot az argentin, a francia, a kínai és a svéd okmányok tartalmazták, míg a chilei, a dán, az egyiptomi (1934-ig), a finn, a lengyel, a norvég (1925-ig), az olasz (1928-ig), a spanyol, a thai (sziam) és az uruguay-i úti okmány alnyomat nélkül készült. Az alapnyomatot és az előre nyomtatott szöveget általánosan két különböző szín nyomtatásával hozták létre, ez alól az észt, az osztrák és az iráni útleveľ kivétel, ahol három színt alkalmaztak egymásra rétegezve (az alnyomat két színrétegből állt, amelyre az előre nyomtatott szöveget vitték fel a harmadik színnel).

Az okmány egyedi gyári sorszáma — amely nem volt azonos a kiállító hatóság által nyilvántartott iktatószámmal — az első oldal közepén került kialakításra, magasnyomással. E rovat sorvezető pontozását közepén közepes nagyságú törtjel szakítja meg: előtte szóköz nélkül („.../...”), vagy ritkábban előtte szóközzel („... /...”).

A lapok egyszeri, (magas)nyomatással történő sorszámozása gyakori volt, de ugyanennyire jellemző volt, hogy bármiféle sorszámozás nélküli megoldást alkalmazták. E megoldások hátránya, hogy egy adott útleveľlap nem volt egy adott okmányhoz köthető, így azt lapcserével könnyen felhasználhatták másik útleveľben). A szöveges lyukperforálás* (ország-megnevezés vagy annak rövidítése) igen ritka volt. Egyedi és előnyös megoldást alkalmaztak az argentin útlevelek esetében, annak lapjait a megszemélyesítést követően csillagminták között okmányszámmal lyukasztotta ki a kiállító hatóság, így a beragasztott fénykép is magán viselte annak részleteit.

* Glosszárium

A *kötészet* eljárások során a lapok fűzéséhez, illetve a hátsó belső előzéken történő hitelesítéséhez közönséges sodort kendermadzagot alkalmaztak, amelyet két nagy öltéssel a 32. oldalnál csomóztak és a hátsó belső előzékre futattak ki. A papírlappal történő leragasztását és a bélyegző lenyomat által történő hitelesítését a kiállító hatóság végezte. (Ennek a megoldásnak a hátránya volt, hogy a fűzés könnyen megbontható és újracsomózható volt különösebb látható jel nélkül is, így amely nem nehezítette a lapcsere módszerével történő hamisítást.)

Az okmány 159-161×109-112 mm-es, világosbarna borítójára, a külső első oldalára fekete színnel az állam és az okmány pont írásjelekkel zárt magyar és francia megnevezései között a babér- és tölgykoszorúval övezett magyar kiscímert nyomtatták. A bal alsó sarokban a táskaszám került jelölésre (a nyomdai jelzet a gyártás évszámával a 32. oldal aljára került), amely 1927-től kiegészült a számsort követő „/” jel után ismertetett évszámmal is. A borítóval egybefűzött füzetet utolsó mozzanatként az előírt méretre vágták.

Az útlevélek gyártásához alkalmazott könyvkötészet eljárással általános volt a lapok egymáshoz rögzítésekor a tűzőkapocsos megoldás, míg a zsineggel történő öltés és a varrt kivitelezés ritkábbnak számított. A belga útlevélek lapjai egyedi módon kerültek rögzítésre: a borítóval együtt, a gerinchez közel három gyűrűkapoccsal oldalról tűzték össze.

Az 1922 M útlevél alaptípusának módosításai

Az alábbiakban, a változtatások időrendben kerülnek ismertetésre. A legyártott darabszámokat jól tükrözi, hogy csak az 1922-es évszámú nyomdai jelzettel készült okmányokból megközelítőleg 200 ezer darab készült, s az 1927-es évszámúakból, több mint 220 ezer példány. Amikor a gyári sorszám elérte a 999.999-es számjegyet, akkor a számsor elé helyezték „A” betűjellel tették lehetővé, hogy újratekessék a számozást. Ekkor még külön, a sorszámozás szakaszában nyomtatták a sorszám elé a betűt, amelyet azonban nem perforáltak. Az „A 020...” kezdetű sorszámozástól kezdően a betűjelet már előzőleg – a szövegszedés részét képezve – nyomtatták, továbbá az addigi gyakorlattól eltérően immár az okmány száma rovat megnevezése nyelvenként két-két sorban olvasható, s a sorvezető pontozása is megváltozott. Ekkortól már a pontozott vonalat nem szakítja meg a – korábban alkalmazottnak kétszeresére – megnövelt méretű törtjel, amely a vonal fölé helyezve került elhelyezésre. (Az okmány lapjai még továbbra is az „ÁLLAMKINCSTÁR” feliratú, U12. sz. vízjelűek voltak.)

A papírban, 1927-ben bevezetett változtatás számos előrenyomott bélyegilletékes okmányt érintett.³⁶ Az új okmánypapír gyártása során, ismétlődő, vonalas kivitelezésű, negatív vízjelet alakítottak ki, amely egyszeres hullámvonalak által elválasztott sorokban, soronként eltolva kialakított, 34×310 mm méretű „MAGYAR KIRÁLYSÁG” feliratot keretes betűkkel ábrázolt, s a kivágott lapokon véletlenszerűen helyezkedett el (U13. sz. vízjel).³⁷ Az új vízjeles okmányok feltehetően az „A 040...” kezdetű sorszámozástól kezdően kerültek legyártásra.³⁸ (III.sz. melléklet)

A fentiekből arra lehet következtetni, hogy az 1922/1922 altípus 1927-es jelzetű, egy-egy, illetve a két-két soros okmányszám-rovat változatok is utólag kerültek legyártásra, annak ellenére, hogy a táskaszám változatlan maradt. A nagy- és kislyukú perforációk előfordulása az „A” sorszám-betűjeleknél pedig arra enged következtetni, hogy a gyártás ideje ezeknél 1927 végéig megtörtént.

A *borítólapok és lapoldalak sorszámozása* lyukasztással 1928 tavaszán kezdődött meg („1922/1922/perforált” altípus), amely azonos volt az első oldalon sorszámbélyegzővel (magasnyomással), fekete színnel feltüntetett gyártási sorszám betűjel nélküli számsorával.³⁹ A lapokat lyukperforálás* módszerével sorszámozták azok felső éle mentén, a borítótól a 15. oldalig, illetve a 17. oldaltól a borító hátsó oldaláig, két részletben. Az egyes számjegyek 6×4 lyukasztó tű által felosztott felületen lettek kialakítva. A kivitelezés minősége nagyon jó volt, a kör alakú, szabályos lyukak pereme csak csekély mértékben emelkedett a lap síkja fölé. A hatjegyű számsor magassága kezdetben 15 mm, a lyukak átmérője 1,5 mm volt. Ez altípus „1922/1922/perforált „15mm” alcsoportja. (IV.sz. melléklet) A nagyméretű lyukasztást nagy valószínűséggel 1928 márciusában kezdték meg a központi készlet, majd vélhetőleg a vidéki raktárakból visszarendelt készletek esetében. A legkisebb eddig ismert nagylyukú sorszám-perforáció a „884...” kezdetű okmányok közül való (az alcsoport felhasználása 1928 április második felében kezdődött meg), míg a legmagasabbak az „A 010...” számúak (felhasználásuk még 1930 februárjában is folyt). A lyukperforált sor-szám előnye abban rejlett, hogy nemcsak egy adott okmányhoz volt köthető az útlevél minden egyes lapja, hanem azt felülragasztással nem tudta a hamisító észrevétlenül eltakarni, módosítani (mint az gyakori elkövetési mód volt a magasnyomású sorszámozások esetében). A nagy lyukak és nagy terjedelmű lyukak a lapok egy jelentős részét felhasználta, ezáltal a bélyegzőlenyomatok értékelhetősége csökkent, azon kívül a 4. oldalon a gyűrűkapocs* alkalmazása is sérüléseket okozhatott az érintett felületen. A hátrányok kiküszöbölése végett is, már

* Glosszárrium

1928. június végére / július elejére jelentősen csökkentették a lyukperforált sorszámok méretét: a lyukak átmérőjét 1 mm-re, valamint a magasságot is 10 mm-re. Ez az altípus „1922/1922/perforált–10 mm” alcsoportja. **(V. sz. melléklet)** Ezáltal a lapokon a lyukak környezetében elhelyezett bélyegzőlenyomatok jobban értékelhetőek voltak, és kevésbé volt sérülékeny a lap. A legkisebb ismert sorszám — amely korábban visszahívott, még perforálatlan készlet része volt — a „836...” kezdetű számcsoportból került ki (ezen alcsoport felhasználása már 1928. július közepén megkezdődött), holott ennél nagyobb gyári számúak lyukasztás nélkül is kerültek forgalomba még 1928 szeptemberében is. Ez látszólag azt jelentette, hogy a kisebb méretű lyukasztás a kisebb gyártási számjegyekkel kezdődött meg, holott a valóságban, időben később történt meg, a készletek újbóli kiadásának ütemében. **(VI. sz. melléklet)** A sorszámok rendezetlensége abból adódik, hogy a központi raktárból előbb küldték sorszámlyukasztásra a kitöltetlen útleveleket a Magyar Királyi Állami Nyomdába, mint a vidéki raktárakból vissza-rendeltek. Eközben a helyi útlevelhatóságok saját, még lyukasztás nélküli példányaikat egészen addig személyesítették meg, amíg azok készleteikből ki nem merültek. A vidéki raktárakból Budapestre szállított példányok egy része már akkor érkezett a Magyar Királyi Állami Nyomdába, amikor a nagy lyukacról átálltak a kisméretű sorszám-perforációra. A Magyar Királyi Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Útlevélosztályán a nagy- és kislyukú okmányok megszemélyesítése párhuzamosan történt, ugyanez elképzelhető más, nagyobb ügyszámmal dolgozó útlevelhatóságnál is. A visszahívott okmányok perforálása nagy figyelmet igényelt, mivel az ezzel megbízott személynek az okmány 1. oldalán található gyári számot be kellett állítania a tús perforáló készülékbe, majd az okmány első és második felét azzal ki kellett lyukasztania. A lyukperforálásra váró okmányok feltehetően, jellemzően kisebb, egymást követő sorszámú csoportokban voltak, de nem kizárt az esetenkénti, egymást követő eltérő sorszám sem. Ebből adódóan — eddig megszemélyesítve nem ismertem — elvileg előfordulhat téves sorszám-lyukasztás is, amikor a személy, tévedésből (a figyelmen kívül hagyás miatt) egy számjegyet rosszul állít be a számsoron. (Ez nyomdai hibának minősülne.)

Az útleveleknek sorszámmal történő perforálása még az 1930-as években is rendkívül ritkának számított. Az említett argentin és 1928-tól a magyar mellett a következő, ezen eljárást bevezető állam Hollandia volt, 1937-től. Egyes országok csak az állam megnevezését, vagy rövidítését lyukasztották az útlevel lapjának meghatározott részén. Azonban nagy általánosságban még ez sem történt.

Az 1929. évi második, 1929. I. 9-ei minisztertanácsi ülés döntése alapján, a **borító** keményebb kartonból készült, amelyet ragasztva, („viaszos”)vászonnal vontak be. A borító karton része kétrétegű: a vastagabb réteg külső felületére a vászon bevonat, míg a belső felületre egy, a középső tűzőkapocs által a lapokhoz rögzített, barna egyszerű lap került ragasztásra. A borítóra ragasztott vászon külső oldala átlátszó, műanyag alapú, bőrhatású (rendszeresen, változó alakú apró bordák alkotta) mintázattal volt préselve, amelyen a vékonyabb bevonatú részekben átütött a szövet jellege.⁴⁰ **(VII. sz. melléklet)** A borító színe ettől kezdve tojásfehő színű lett. E keményebb borító azonban már nem tette lehetővé annak egyidejű lyukasztását, így az már csak a lapokon jelent meg (továbbra is a kisebb méretű sorszám-perforáció alkalmazásával). Mivel a lapcserével (is) elkövetett hamisítás a borító cseréjét nem indokolta (valamint a belső kapocs megbontása a borítóra ragasztott előzéklap sérülését eredményezte), ezért az ebből adódó hátrányt nem tartották jelentősnek. Az első oldal magasnyomású, illetve a lapok perforált sorszámozását ekkor már a borítóval történt készre gyártáskor alakították ki. A vászonnal fedett, karton borítójú útlevel-altípusokból nagy valószínűséggel 1929 áprilisától / májusától — az „A 085.001” sorszámtól kezdődően⁴¹ — a Magyar Királyi Állami Nyomda tíz alkalommal összesen, megközelítőleg 500.000 darabot szállított le a központi raktárnak. A magyar 1922 M útlevelek valamennyi altípusából összesen megközelítőleg 1,6 millió darab készült, és ezek döntő többsége megszemélyesítésre is került. A borítókon 1929-től már nem jelent meg a nyomdai táskaszám, azt 1934-től a 32. oldal alján található nyomdai jelzetet követően helyezték el, „-” jellel elválasztva. A vékony, puha borítójú, sorszámmal lyukasztott („1922/1922/perforált” altípusú) útlevelek még 1934 februárjában (!) is megszemélyesítésre* kerültek, holott, akkor már közel öt éve forgalomban voltak a vászonnal borított változatok is. A lapok fűzését szintén 1929-től módosították, az addigi zsinagfűzés helyett immár háromszori, egyedi megoldású fémkapcsolást alkalmaztak. Ennek értelmében, a középső esetben középről kifelé lett tűzve, oly módon, hogy majdan a borító rejtse a kapocs záródását (a kapocs a borítóra ragasztott előzéklapot is a lapok alkotta fűzethez rögzítette). Az alsó és felső kapocs már a borító vászonnal fedett kartonját is rögzítve, annak külső része felől, középen záródik.⁴²

A Föld vizsgált államainak útleveleinél, a könyvkötészeti eljárások között továbbra is általános volt a lapok egymáshoz rögzítésekor a tűzőkapcsolós megoldás, a varrt kivitelezés még sokáig ritkábbnak számított.

* Glosszárium

A külföldre utazók részére figyelmeztetést első alkalommal az 1929-ben bevezetett borítómódosítással egyidőben nyomtattak az első belső előzékre, ezzel visszatértek az 1905 M útlevélnél alkalmazott gyakorlathoz. Tartalmát az igényeknek megfelelően három alkalommal változtatták meg, amely a terjedelmére is jelentős hatással lett. (A figyelmeztető szöveg a fentebb leírtak – füzeteknek borítóval történő ellátásának módja – miatt a nyomdai jelzetben* átfedés látható, azonban a gyári sorszám folytonosságot mutat.)

- Az 1929-es nyomdai jelzetűektől kezdődően az első belső előzékére nyomtatott figyelmeztető szöveget 5 bekezdés 19 sorában alakították ki.⁴³ („1922/1929–19 soros” altípus.)

- Az 1930-as módosítás, azaz újabb tartalommal kiegészített figyelmeztetés már 5+4 (összesen 9) bekezdés 28. sorában olvasható. E szöveg az 1930-as nyomdai jelzetűektől kezdődően a 1932-esig található meg, azonban e változatból — eddig nem ismert okból — készültek 1929-es évszámmal is példányok, amelyek gyártási számai magasabbak, mint számos 1930-as évszámúnak. Az 1929-estől eltérő betűtípussal kialakított figyelmeztetés első öt bekezdése szóról szóra megegyezik az első (előző) változattal, mindössze a harmadik bekezdést (mondatot) tagolták két újabb vessző írásjellel. Ennek négy szedési változata ismert. Az alapváltozatnak, az 1930-as (és 1929-es) jelzetűek két bekezdéscsoportja között, középre rendezve egy telített ótágú csillag került nyomtatásra, amelyet azonban az 1932-es két változat már nem tartalmazott (második változat).⁴⁴ A csillag nélküli (1932-es) változatok szedési sajátossága, hogy az alacsonyabb gyártási számúak 4. bekezdés középső, második sora még „régí útlevel kéznél ...” kezdetű (ez az 1930-as tördelésével azonos), míg a magasabb sorsámoknál „útlevel kéznél ...” olvasható a legelején (a tördelésből adódik a két változatnál az érintett bekezdés szótávjainak eltérő mérete).⁴⁵ Szintén a szövegszedésből adódóan az 1932-esek magasabb gyártási számú változatainál a figyelmeztetést 30 soros változatban is nyomtatták (negyedik változat).⁴⁶ Mind a négy változat tartalmukat tekintve teljességgel megegyezik, az eltérés a csillag jelenlétéből vagy hiányából, illetve a szóközök szélessége és az elválasztás, vagy annak hiánya okozta sortörésből adódik. (A 28 soros változatokban az ötödik bekezdés szava „ügy”, míg a 30 sorosaknál „ügy” módon került szedésre.) (Valamennyi az „1922/1929–28 soros” altípus csoportjait alkotják.)

- Az újabb, egyúttal utolsó szövegváltozat az 1934-ben legyártott készleteknél jelent meg, s ez már mindvégig megmarad. Ez esetben három részre tagolva, 5+4+1 (összesen 10) bekezdés 38 sorában olvasható. A szöveg tartalmát tekintve, az előző szövegváltozathoz képest az utolsó bekezdéssel — a külföldön ténylegesen munkát vállalók részletesebb tájékoztatásával — bővült. A nyomdai szedés sajátosságából adódóan, néhány példány egyes szavai között — az azonos sornál alkalmazotthoz viszonyítva — kétszeres szótávolság található. („1922/1929–38 soros” altípus)

A figyelmeztető szöveg első két tartalmi változatát időnként, közönséges lapra nyomtatott további tudnivalókkal egészítették ki a megszemélyesítés vagy a meghosszabbítás során. A fekete vagy sötétszürke színnel nyomtatott feliratot hordozó fehér – mára már megsárgult – lapot annak felső életmentén ragasztották vagy az első belső előzék feliratára, úgy hogy az továbbra is olvasható maradjon, vagy ugyanígy tették ezt a hátsó belső előzéken.

A magyar 1922 M útlevel megszemélyesítésének védelmi jellegzetességei és összehasonlítása

A magyar 1922 M útlevel megszemélyesítése az előző (1905 M és 1920 M) készletek kifogyását követően kezdődhetett meg,⁴⁷ amely így kiállító hatóságokként eltérő időben következett be. Így ismert 1923 szeptemberében magyar külképviselőten megszemélyesített „1905/magyar-francia felülragasztott” altípusú útlevel is. A korábbi úti okmányok lejáratukig még érvényben maradtak. Az 1922 M útlevelek első ismert magyarországi kiállítási dátuma 1922. XII. 15., de sorszámból valószínűsíthető, hogy alkalmazása már novemberben megkezdődött a budapesti rendőr-főkapitányságnál. Az utolsó 1922 M útlevelet 1937. II. 28-án állították ki Magyarországon, azonban a diplomáciai futárok által ritkábban látogatott magyar külképviselőtek az 1937 M útlevelek megérkeztéig engedélyt kaptak a korábbi útlevel-füzetek megszemélyesítésére, s igaz volt ez a bélyegkép nélküli illetékmentes útlevelekre is.⁴⁸

A Magyar Királyi Állami Nyomda által legyártott útleveleket a kiállító hatóságoknak⁴⁹ 1922 novemberétől – a pénzügy- és belügyminiszter módosított rendeleteiben meghatározottak szerint – egyenleg kellett igényelnie és beszereznie a kerületi bélyegraktártól (1922 végén 24 raktárhoz és állampénztárhoz rendeltek útlevel-kiállító hatóságot).⁵⁰ Ebben jelentős változás 1930 májusában állt be, amikortól a hatóságoknak már közvetlenül az állami nyomda igazgatóságánál kellett folyamodniuk a saját készletek utánpótlásáért, ehhez a bélyegilleték összegét továbbra is előre meg kellett téríteniük.⁵¹

Az útlevelek megszemélyesítése során — azaz az okmány birtokosának személyes adataival történő kitöltéséhez — az 1922 októberében kiadott belügyminiszteri rendeletet kellett a kiállító hatóságnak

* Glosszárrium

követnie. Bár az 1922 M útlevél bevezetése kapcsán kiadott belügyminiszteri rendelet úgy fogalmazott, hogy annak rovatcímeinek elrendezése „a régiektől némileg különböző”,⁵² a valóságban az új felépítés jelentős mértékben eltért az 1920 M (és az 1905 M) útlevelektől. Az egyes útlevelek kiadását a kiállító hatóságok vezetője vagy kijelölt helyettesei hagyták jóvá, az okmányok kitöltését azonban általában az erre kijelölt ügyintézők végezték. A rovatok kézzel történő megszemélyesítése során fekete, ritkán kék vagy liláskék tintát alkalmaztak. A magyar és francia rovatok kétnyelvű kitöltésnél az alkalmazandó magyar kifejezéseket és azok pontos francia nyelvű fordításait vagy megfelelőit útlevél-szakszótárban⁵³ tette közzé a Belügyminisztérium, amelynek tartalmát — szükség és igény szerint — esetenként módosították, kiegészítették.⁵⁴ A francia rovatok pontos fordítására és kitöltésére utasított — a külügyminiszter nehezményezése miatt — a belügyminiszter 1933 decemberében, „mert ezen főleg külföldön való használatra szolgáló okiratnak épen a francia szöveg a legfontosabb része”.⁵⁵ Az útlevél kiállítását hitelesítő vezető tisztviselő a 3. oldal aláírását, amely mellé helyezte el a hitelesítő nedves-bélyegzőlenyomatát, illetve tette azt több hatóság a fényképre is. Az 1. oldali illetékbélyeg-képet szintén a körbélyegző nedves lenyomatával „érvénytelenítették” (ez alól kivétel például a Magyar Királyi Rendőrség, ahol az útlevelek kiadása során általában külön, dátumsorral ellátott bélyegzővel tették ezt).

A kivándorló útlevelek megszemélyesítése 1928 első napjától annyiban tért el az egyéb utazási célból kiállítottakétól, hogy azok borítójára 5 centiméternél magasabb, vörös „K” betűt kellett felvezetni (általában bélyegezték, ritkán ráírták), egyúttal az okmány borítójának hátsó belső oldalára — a határátlépéskor leválasztandó, a ki- és visszautazás jelentését szolgáló — „Értesítő lap”-ot kellett beragasztani.⁵⁶ Egyes kiállító hatóságok a vörös színtől eltérően — a hitelesítés párnafestékében található — lila festéket alkalmazott. Ezen túlmenően az Európán kívülre érvényes kivándorló okmányok borítójának belső oldalára a belügyminiszter külön rendszeresített, útlevélről eltérő alnyomatot lapon⁵⁷ megadott kivándorló szállítására szóló engedélyét szintén rögzíteni kellett.

Az utazás célja rovat (vagy annak módosított) tartalma esetenként az utazások számának korlátját is jelentette. Itt szerepelhetett, hogy az okmány csak Magyarországra történő hazautazásra érvényes (külképviselési kiállítás vagy meghosszabbítás esetén), vagy belügyminiszter rendelete értelmében a szervezeten lebonyolított egyszerű, meghatározott esemény erejéig volt felhasználható. Utóbbiak között volt — szinte kizárólagosan — annak közel félezer személynek az útlevele is, akik a New York-i KOSSUTH Lajos-szobor 1928. III. 15-én tartandó hivatalos átadásra szervezeten utaztak az Amerikai Egyesült Államokba, és e célból igényelték új úti okmányt. Ezekben utazási célként a „Kossuth-szobor leleplezésén való részvétel” felirat (és francia nyelvű megfelelője) szerepelt, és az érvényességi idejük csak négy hónap volt.⁵⁸

Nem csak a későbbi változások bejegyzésénél, hanem a kiállítás során vétett hibák esetén is gyakori volt a hivatalos javítás, annak ellenére, hogy lehetőség volt a rontott útleveleknek az illetékes raktárban történő cseréjére is. A megszemélyesítés során tévedésből beírt adatok hivatalos javítással történő átírása nemcsak a személyleírásnál, hanem az utóneveknél, de még a családneveknél is előfordult. A gyakorlat szerint az eredeti adat kihúzását és az új mellé / fölé írását aláírással és nedves körbélyegző-lenyomattal hitelesítették. Sokszor előfordult, hogy az utóbbit a lap szélén tették meg, s a csillaggal / kereszttel jelölt záradék tartalmazta, hogy a „javítás hivatalos tollal történt” vagy „hivatalból törölve”, stb. Ritkán, de előfordult az előbbieik részleges mellőzése, sőt az is, hogy csak a bélyegző lenyomata hitelesítette a változtatást.

A megszemélyesítés során a magyar külképviselések esetenként titkos jelzéseket is alkalmaztak a magyar útlevelek meghatározott részein. Ezek célja az volt, hogy felhívják a magyar határforgalom ellenőrző hatóságok figyelmét „államrendészeti szempontból aggályos” — megfigyelendő vagy előállítandó — személyekre. A titkos jelzések módjait és a mögötte álló okokat összefoglaló jegyzéket a belügyminiszter 1935 májusában megküldte a hatóságoknak.⁵⁹

A fénykép rögzítése és biztosítása a korábbiakkal azonos módon ragasztással és lyukszeggel (gyűrűkapocs / ringli) történt. A képmás elhelyezésének hitelesítését a kiállító hatóság száraz (préselt)* vagy nedves bélyegző lenyomatával hitelesítette – különösen utóbbi esetben kötelezően úgy, hogy – az részben a képet részben a lapot érje. A fénykép előoldalát az ábrázolt személynek alá kellett írnia, amelyet — az útlevélfüzet hatóság részéről történt kitöltését követően — a fénykép alatt, az erre a célra kialakított felületen meg kellett ismételnie. Azonban gyakorta előfordult, hogy a kiállító hatóság nem írta alá a fénykép előoldalát és / vagy a fénykép alatt a megfelelő rovatot, és azt az okmányra jogsúlt későbbiekben sem tette meg.

A magánutazás céljából kiállított úti okmányok megszemélyesítése során, a kézírással történő kitöltés szinte kizárólagos volt a vizsgált államok azonos időszakban kiállított okmányai esetében (az

* Glosszárú

írógépi kitöltést a vizsgált korszak második felében csak az Amerikai Egyesült Államok és Kanada alkalmazta, Magyarországon ez a lap kialakítású diplomata útlevelek megszemélyesítési módja volt). A fényképek rögzítését számos ország gyűrűkapcsokkal is kiegészítette, azonban sok ország kiállító hatóságai gyakorta csak eseti jelleggel alkalmaztak gyűrű- vagy tűzőkapcsot. A száraz- és / vagy nedves-bélyegzőlenyomattal történő fénykép-hitelesítés általános volt, amely közül 1930-tól az Amerikai Egyesült Államok útlevelhatóságainak megoldása emelkedett ki, ahol a címeres száraz körbélyegző mellett alkalmaztak háromsoros szöveges szárazbélyegző-lenyomatot is, amelyet két színnel (pirossal és kékkel) festettek meg még a préselést megelőzően, így az mindkét lenyomat jellegzetességét magán viselte.

A magyar 1922 M útlevel altípusaiból – az 1922 és 1937 között eltelt több mint 14 év alatt – megközelítőleg 1,6 millió darab került megszemélyesítésre, ennek közel felét, nagyjából 800.000 darabot a Magyar Királyi Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Útlevel Osztálya adott ki. A magyarországi és magyar külképviseleti hatóságok által, ezen útlevel típus meghosszabbítása sokszázszázalékos nagyságrendet ért el 1923 és 1937 között. (VIII.sz. melléklet)

A magyar 1922 M útlevel, különösen a lapok fűzésének 1929-es módosítását követően a kor jó minőségűnek számító útlevelei közé tartozott, számos ország még közel két évtizeddel később sem vezetett be korszerűbbet. A perforált egyedi gyártási szám alkalmazásával pedig kiemelkedett kortársai közül, amely az okmány védelmi jellegzetességeit növelte.

A magyar 1922 M útlevel új alaptípussal történő lecserélésének történelmi okai

I. Sándor jugoszláv király és Louis BARTHOU francia külügyminiszter 1934. X. 9-én Marseille-ben történt meggyilkolását követően több nyomozás is indult Európa számos országában, hamarosan kiderült, hogy az egyik elkövető hamisított csehszlovák útlevelet használt. A francia nyomozó hatóságok hamar megállapították a merénylő bolgár állampolgárságát és macedón származását, aki bűntársak segítségével hajtotta végre a bűncselekményt. Mivel a merénylőket összefüggésbe hozták magyarországi kiképzéssel és (hamisított) magyar útlevelekkel, ezért a magyar útlevel minősége és hamisíthatósága a merényletet követő nyomozások és vizsgálatok miatt nemzetközi előtérbe került. A magyar hatóságok cáfolták a külföldi állításokat. Az 1934-ben kiállításra kerülő „1922/1929–28 soros” altípusváltozatú magyar úti okmány, minőségét tekintve azonban sok országétól nem volt elmaradva. Európa számos állama később sem vezetett be előnyösebb kivitelű úti okmányt, sőt az említett magyar útlevel számos elemében már ekkor meghaladta a nemzetközi általánosságot (sorszám-perforáció, vízjeles okmánylapok, a fényképnek gyűrűkapcsos rögzítése, részletgazdag alnyomat, stb.). Ennek ellenére a magyar kormány, azon belül is a belügyi tárca illetékesei, 1934 legvégén a kialakítás és a védelmi jellegzetességek felülvizsgálatát és fejlesztését kezdte meg. E folyamatot később siettetette, hogy 1936 augusztusában a magyar belügyminiszter tudomására jutott, hogy a prágai állami nyomda a csehszlovák titkos ügynökök ellátása végett a magyar útlevelek utánzására tett lépéseket.⁶⁰

Az útlevel igénylésének és kiadásának folyamatát – szintén nemzetközi észrevétel miatt – szigorította a magyar belügyminiszter 1935 legelején kiadott rendelete, amely az igénylési eljárás során a személyes jelenlét hiányát már csak kivételes ok fennállása esetén engedte meg, valamint az adatai helyességét okiratokkal kellett a kérelmezőnek igazolnia.⁶¹

A számítottnál hosszabb ideig elhúzódó tervezés, kísérletezés és fejlesztés eredménye lett az a magyar 1937 M útlevel, amely a magyar úti okmányokat ismét a nemzetközi élvonalba emelte. Bár az új útlevel már eltért a nemzetközi útlevelszabványtól (méretén túlmenően a fényképet hordozó oldal [eredetileg 3. oldal] az első belső előzőkre került, míg az érvényesség oldalát [addigi 4. oldal] a 3. oldalon alakították ki).

A magyar útlevelek 1937 tavaszától kezdődően évtizedekig eltértek az úgynevezett „nemzetközi útlevel” szabványaitól. Ezt követően, egységes, nemzetközi előírásoknak megfelelő útlevelet 1992. első napjától személyesítették meg a magyar útlevelhatóságok (magyar 1992 M útlevel). Mai napig a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (International Civil Aviation Organization; ICAO) és az Európai Unió előírásainak megfelel a magyar útlevel.⁶²

Jegyzetek:

¹ Kanada a háború fegyverszünettel történő lezárását követően rövid ideig nem követelte meg a területére beutazóktól a vízum (útlevel-láttaozás) előzetes beszerzését. Azonban aki ezt ennek ellenére is kérte – például hajótársaságok, külföldi hatóságok igénye miatt –, annak 2,00 kanadai dollárt kellett érte fizetnie.

Replies of the Governments: 18.p. + 28.p.

² Loc.cit. 69.p.

³ BENCSEK: 113-114.p.

⁴ *Replies of the Governments*: op.cit. 3.p.

⁵ SOM: 79.p.

⁶ *Replies of the Governments*: op.cit. 49. p.

⁷ Loc.cit. 64.p.

⁸ Loc.cit. 14.p. + 21. p.

⁹ SOM: op.cit. 180.p.

¹⁰ *Replies of the Governments*: op.cit. 22. p.

¹¹ Loc.cit. 63.p.

¹² Loc.cit. 58.p.

¹³ Loc.cit. 49.p.

¹⁴ Loc.cit. 27.p.

¹⁵ Loc.cit. 38.p.

¹⁶ Loc.cit. 3-5.p.

¹⁷ Megállapodás útlevelek és vízumok ügyében.

¹⁸ BENCSEK: op.cit. 88-89.p.

¹⁹ A pótlapok alkalmazását az Amerikai Egyesült Államok még háromnegyed évszázaddal később is támogatta, külön pótlapok voltak legyártva az okmány bővítéséhez.

²⁰ Ausztrália 1921-ben tért át az egységes füzet kialakítású útlevelekre, amelyet Ausztria 1922-től, Belgium az 1920-as évek második felétől 1936-ig, Csehszlovákia 1921-től, Dánia kisebb eltéréssel már 1921-től, Dél-Afrika 1923-ra, a Dominikai Köztársaság 1928-ra, az Egyesült Királyság 1921-től, Észtország kisebb eltéréssel már az 1930-as évek elején, Franciaország 1931-től több módosítással, Görögország 1927-től, Hollandia 1937-től, Írország az 1920-as évek elejétől, Irak 1928-ra, Irán számos eltéréssel az 1930-as évekre, Jugoszlávia számos eltéréssel 1931-től, Kanada 1921-től, Lengyelország 1931-től, Lettország az 1920-as évek második felétől, Litvánia 1931-től, Magyarország 1922-től, Norvégia 1926-tól, Olaszország 1928-tól, Spanyolország 1936-tól (előtte a 2. és 4. oldalt felcserélték) és Sziám (az 1930-as évek közepén már használatban volt) alkalmazta.

²¹ Egynyelvű magánútleveleket alkalmazott, többek között: az Amerikai Egyesült Államok, Argentína, Chile, a Dominikai Köztársaság, Franciaország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Spanyolország, Uruguay illetve Danzig Szabad Város is.

²² BARTA: 61-68.p.

²³ 198 172/1922. (X. 24.) BM.r.

²⁴ SOM: op.cit. 27-28.p.

²⁵ 198 171/1922. (X. 24.) BM.r. ; 141 817/1930. (V. 13.) BM.kr.

²⁶ A gyártási folyamat ismertetése a nyomtatás és a könyvkötészet hagyományos szakaszai illetve a nyomdai jelzetek és gyári sorszámos elemzése alapján történik.

²⁷ Az összehasonlításhoz a vizsgált korszakban kiállított argentin, ausztrál, belga, bolgár, brit, chilei, csehszlovák, dán, dél-afrikai, dominikai köztársasági, egyesült államokbeli, egyiptomi, észt, finn, francia, görög, holland, ír, iraki, iráni, japán, jugoszláv, kanadai, kínai, lengyel, lett, litván, luxemburgi, német, norvég, olasz, osztrák, román, spanyol, svájci, svéd, szovjet, thai, török és uruguay-i, valamint Danzig Szabad Város honi hatóságai által, saját állampolgáraik részére kiállított magánútlevelei lettek figyelembe véve.

²⁸ SOM: op.cit. 68.p.

²⁹ A rovatcím két-két soros változata nagy valószínűséggel az „A 020...” gyári sorszámtól kezdődően jelent meg.

³⁰ A „bélyegkép magyaros ékítményekből összeállított keretből áll, melynek vonalkázott felső részében a »M. KIR. BÉLYEG«, az alsó részében levő vonalkázott ékítményes táblán pedig »KORONA«, illetve »FILLÉR« szavak olvashatók. A keret négyzet alakú bélyegdíszítményrajzot zár magába, melynek kör alakú világos mezejéből a magyar korona országainak egyesített koszorús középcímere, alatta pedig tábláskában arab számjegyekkel a »2«, illetve »30« értékszámok tűnnek elő.” Itt kell megjegyezni, hogy a címer és díszítményei az értékjelölő számmal és pénzzemmel egyazon, fekete vagy sötétzöld réteget alkotnak, amelynek háttere a piros vagy barna ékítményes keret.

102 843/1904. (XII. 10.) PM.kr.

³¹ 149 883/1923. (XII. 24.) PM.r.

³² 102 843/1904. (XII. 10.) PM.r.

³³ BÖLCSKEI: 501-502.p.

³⁴ Loc.cit. 501-502.p.

³⁵ SOM: op.cit. 86.p.

³⁶ 50 000/1934. (III. 26.) PM.r. II.rész 1.pont (1) bek. illetve 1.sz. melléklet.

³⁷ SOM: op.cit. 83-84.p. ; 50 000/1934. (III. 26.) PM.r. op.cit. II.rész 1.pont (1) bek. illetve 1.sz.melléklet.

³⁸ Az U12. számú („Államkincstár” feliratú) vízzel készült ismert legmagasabb gyártási szám: „A 021...” kezdetű. Az U13. számú („Magyar Királyság” feliratú) vízzel készült ismert legalacsonyabb gyártási szám: „A 051...” kezdetű. Az első és az azt követő változat közötti átfedés eddig nem ismert.

³⁹ Már a 2646/1927. nyomdai jelzettel ellátott útlevelek esetében alkalmazták.

⁴⁰ Ez a műanyag vászon, azonos kialakítással és mintázattal más nyomdák számára is elérhető volt. Alkalmazása már a korábbi években is előfordult. Így az 1928-ban, a Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság által gyártott, „Magyar-Francia Szótár. Az útlevelet kiállító hatóságok részére.” című kiadvány borítótáblái is ugyanezzel voltak bevonva, annak színe fekete volt. Ugyanez a mintázat került később kialakításra az magyar 1937 M útlevelek szolgálati útleveleinél (1937/szolgálati altípus) is, sötétkék színnel.

⁴¹ A „1922/1922/perforált–10 mm” (puha borítójú és kisebb méretű sorszám-lyukasztással ellátott) altípus legmagasabb ismert sorszáma „A 080...” kezdetű, míg a vászonnal fedett karton borítóval ellátott „1922/1929–19 soros” altípus legkisebb ismert sorszáma „A 086...” kezdetű, amely a rendőrség Budapesti Főkapitányságának Útlevélosztályán 1929.06.29-én került megszemélyesítésre.

⁴² 50 000/1934. (III. 26.) PM.r. op.cit. 10.sz.melléklet.

⁴³ A 19 soros figyelmeztetőszöveg eddig ismert legmagasabb gyártási száma: „A 302...” kezdetű. A következő, bővített szövegváltozat eddig ismert legalacsonyabb gyári sorszáma: „A 342...” kezdetű. Az első és az azt követő változat közötti átfedés eddig nem ismert.

⁴⁴ A csillagos változat eddig ismert legmagasabb gyártási száma: „A 346...” kezdetű, míg a csillag nélküli eddig ismert legalacsonyabb gyártási száma: „A 358...” kezdetű. A két változat közötti átfedés eddig nem ismert.

⁴⁵ A „régí útlevé kéznél ...” változat eddig ismert legmagasabb gyártási száma: „A 432.2...” kezdetű, míg az „útlevé kéznél ...” eddig ismert legalacsonyabb gyártási száma: „A 432.3...” kezdetű. A két változat közötti átfedés eddig nem ismert.

⁴⁶ A 28 soros figyelmeztetőszöveg eddig ismert legmagasabb gyártási száma: „A 379...” kezdetű, míg a 30 soros változat eddig ismert legalacsonyabb gyártási száma: „A 449...” kezdetű. A két változat közötti átfedés eddig nem ismert.

⁴⁷ 128 794/1922. (IX. 30.) PM.r. ; 198 172/1922. (X. 24.) BM.r.

⁴⁸ 40 433/1937. (III. 19.) KüM.r. ; 110 000/1937. (I. 30.) BM.kr.

⁴⁹ Az 1920-tól a magyar útlevé-kiállító hatóságok a fővárosban Magyar Királyi Rendőrség Budapesti Főkapitánysága, a vármegyékben az alispán, a törvényhatósági jogú városokban a Magyar Királyi Rendőrség kapitányságai, külföldön a magyar királyi követségek illetve konzulátusok voltak.

⁵⁰ 128 794/1922. (IX. 30.) PM.r. op.cit.

⁵¹ 141 817/1930. (V. 13.) BM.kr. op.cit.

⁵² 198 172/1922. (X. 24.) BM.r. op.cit.

⁵³ Az 1930-as években 72 oldal terjedelmű összeállítás részletesen ismerteti az utónevek francia fordításait, köztük számos rendkívül egyedi névváltozatot, ezen túl a foglalkozásokat igen széles körűen (például: bányászati területen érdekelteket és abban dolgozókat 11 meghatározás ismerteti, de található a felsorolásban karnagy, kártyafestő, kötélverő, loápoló, pénzverő, piaci árus, stb.). A személyleírásnál alkalmazandó kifejezéseket számos meghatározás segítette (például: természetnél 15, az arc leírásánál 27 kifejezés található). Az országok és világrészek fejezete 39 államot (közte Bajor-, Szászország és „Ukránia”) ismerteti, valamint a földrészeket. Ezen felül még további rovatok kitöltésénél alkalmazható szavak, kifejezések és mondatok is megtalálhatóak, valamint egy kimutatás is a magyar külképviseletek jegyzékéről (a cím és a levelezési nyelv ismertetésével is)

Magyar-Francia Szótár.

⁵⁴ SOM: op.cit. 92. p.

⁵⁵ 179 124/1933. (XII. 21.) BM.kr.

⁵⁶ 183 338/1927. (XII. 22.) BM.kr. ; 215 483/1931. (X. 13.) BM.kr.

⁵⁷ A Diósgyőri Papírgyár gyári vízjeles papírája, a Magyar Királyi Állami Nyomdában készült „Engedély” című nyomtatvány eredetileg három részből állt, függőlegesen, gyárilag perforálva. Az útlevébe ragasztandó rész a középső, „III.” számú szelvény volt, amelyet a beragasztás előtt a kellő méretre kellett vágnia az azt végző hivatalos személynek. Alnyomatot csak e rész tartalmazott, amely zöld színű volt, s a dombor-hatású, stilizált levélmintázatának közepén a magyar kis-címer látható, a nyomatfelület egyszerű keretvonalal van szegélyezve. A nyomtatvány IV. számú szelvényt a hajóstársaság képviselőjének kézbesítette a kiállító hatóság.

⁵⁸ 183 360/1927. (XII. 22.) BM.kr.

⁵⁹ SOM: op.cit. 92.p.

⁶⁰ Loc.cit. 81-82.p.

⁶¹ Loc.cit. 82.p.

⁶² Loc.cit. 34.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

BENCSIK — BENCSIK Péter: *A magyar úti okmányok története 1867-1945.* Budapest, 2003, Tipico Design Kft. 179 p. HU-ISBN 963 76 2333 7.

SOM — SOM Krisztián: *A magyar úti okmányok 1848-2012.* Budapest, 2014, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 337 p. HU-ISBN 978 963 89 8283 4. /Segédtudományok a magyar rendvédelem-történet szolgálatában, 1./ HU-ISSN 2064-5333.

TANULMÁNYOK

BARTA — BARTA Róbert: A külpolitika mozgásterei. 24-76.p. In BEKÉNYI István et al. (szerk.): *Magyarország a XX. században.* I.köt. Szekszárd, 1998, Babits Kiadó. 492 p. HU-ISBN 963 90 1554 7.

KÉZIKÖNYVEK

Replies of the Governments. — *Replies of the Governments to the enquiry into the Application of the Resolutions relating to Passports, Custom formalities and Through tickets.* [A kormányok válasza az útlevelekhez, vámeljáráshoz és átutazójegyekhez kapcsolódó döntések alkalmazásáról szóló megkeresésre.] Genf, 1922, Népszövetség. 70 p.

KATALÓGUSOK

- BÖLCSKEI — BÖLCSKEI Imréné et al.: *Magyar posta- és illetékbélyeg katalógus 2004*. Budapest, 2004, Philatélia Hungarica Kft. 428 p. HU-ISBN —

SZÓTÁRAK

- Magyar-Francia Szótár.* — *Magyar-Francia Szótár. Az útlevelet kiállító hatóságok részére.* Budapest, 1928, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság. 72 p.

JOGSZABÁLYOK

- 102 843/1904. (XII. 10.) PM.kr. — 102 843/1904. (XII. 10.) PM.kr. kincstári bélyeges útlevel-úrlapok forgalomba hozatala. *Magyarországi Rendeletek Tára*, XXXVII.évf. (1904) 1548-1534.p.
- 128 794/1922. (IX. 30.) PM.r. — 128 794/1922. (IX. 30.) PM.r. az új mintájú bélyeges kincstári útlevel-úrlapok forgalomba bocsátása. *Belügyi Közlöny*, XXVII.évf. (1922) 46.sz. 2100-2102.p.
- 198 171/1922. (X. 24.) BM.r. — 198 171/1922. (X. 24.) BM.r. az útlevelügyről szóló 1903:VI. t.c. végrehajtása tárgyában a 70.000/ 1904. B.M. szám alatt kiadott Utasítás egyes rendelkezéseinek módosítása. *Belügyi Közlöny*, XXVII.évf. (1922) 49.sz. 2178-2181.p.
- 198 172/1922. (X. 24.) BM. r. — 198 172/1922. (X. 24.) BM. r. új mintájú bélyeges kincstári útlevel-úrlapok forgalomba hozatala és az ezzel kapcsolatos intézkedések. *Magyarországi Rendeletek Tára*, LV.évf. (1922) 263-267.p.
- 149 883/1923. (XII. 24.) PM.r. — 149 883/1923. (XII. 24.) PM. R. a kincstári bélyeges marhalevel, útlevel- és fuvarlevel-úrlapok forgalomba bocsátása. *Belügyi Közlöny*, XXVIII.évf. (1923) 53.sz. 2057-2058.p.
- 183 338/1927. (XII. 22.) BM.kr. — 183 338/1927. (XII. 22.) BM. kr. Az útlevelekre s a kivándorlásra és visszavándorlásra vonatkozó statisztikai adatok szolgáltatása. *Belügyi Közlöny*, XXXII.évf. (1927) 57.sz. 1395-1401.p.
- 183 360/1927. (XII. 22.) BM.kr. — 183 360/1927. (XII. 22.) BM.kr. a Magyar-Amerikai Társaság által Kossuth Lajos New-Yorkban felállítandó szobrának leleplezési ünnepsége alkalmából rendezett zárándokútban résztvevők útleveleinek kiállítása. *Belügyi Közlöny*, XXXII.évf. (1927) 57.sz. 1402.p.
- 141 817/1930. (V. 13.) BM.kr. — 141 817/1930. (V. 13.) BM.kr. a bélyeges útlevel-úrlapok beszerzése, valamint az elrontott úrlapok kicserélésére vonatkozó rendelkezések újabb módosítása. *Belügyi Közlöny*, XXXV.évf. (1930) 28.sz. 504-506.p.
- 215 483/1931. (X. 13.) BM.kr. — 215 483/1931. (X. 13.) BM.kr. a kivándorlás címén kiállított útlevelekbe ragasztandó „Értesítő lap” módosítása. *Belügyi Közlöny*, XXXVI.évf. (1931) 43.sz. 587.p.
- 179 124/1933. (XII. 21.) BM.kr. — 179 124/1933. (XII. 21.) BM.kr. az útlevelek francia nyelvű adatainak pontos kitöltése. *Belügyi Közlöny*, XXXVIII.évf. (1933) 54.sz. 774.p.
- 50 000/1934. (III. 26.) PM.r. — 50 000/1934. (III. 26.) PM.r. a forgalomban lévő kincstári bélyegekről és bélyeges úrlapokról és azok tekintetében 1934. évi április hó 1.-én bekövetkező változásokról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, LXVII.évf. (1934) 1.füzet. 346-367.p.
- 40 433/1937. (III. 19.) KüM.r. — 40 433/1937. (III. 19.) KüM.r. az újmintájú útlevelek kiállítása körüli eljárás tárgyában. *Külgügyi Közlöny*, XVII.évf. (1937) 3.sz. 10-12.p.
- 110 000/1937. (I. 30.) BM.kr. — 110 000/1937. (I. 30.) BM.kr. új mintájú útlevelek forgalombahozatala és az ezzel kapcsolatos intézkedések. *Magyarországi Rendeletek Tára*, LXX.évf. (1937) 71-73.p.

VILÁGHÁLÓS HIVATKOZÁSOK

- Megállapodás útlevelek és vízumok ügyében. — A Graz-ban, 1922. január 27-én Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság által kötött megállapodás útlevelek és vízumok ügyében.

Világhálón:

<http://untreaty.un.org/00038732.pdf>

Technikai rövidítések:

- BM. — Belügyminisztérium vagy belügyminiszteri
Korm. — Kormány
kr. — körrendelet
KüM. — Külügyminisztérium vagy külügyminiszteri
loc. cit. — ugyanott (a forrás az előző hivatkozással azonos)
ME. — miniszterelnöki
p. — oldal
PM. — Pénzügyminisztérium vagy pénzügyminiszteri
r. — rendelet

Glosszárium:

Alnyomat, más néven **alpnymomat**. Szöveg alatti rétegben nyomtatott, kevésbé erőteljes, de jól kivehető mintázattal kialakított felület, amelyet az okmánygyártás során a meghamisítás felismerésének elősegítésére is alkalmaznak.

Bélyegilleték. Az osztrák, majd a magyar, illetékekről szóló jogszabályok által meghatározott iratok és nyomtatványok illetékkötelesek voltak, amelyeket – az illetékszabályokhoz illeszkedően – állami vagy önkormányzati szinten rendszeresített illetékbélyeg felragasztásával és érvénytelenítésével (bélyegző lenyomatával vagy kézírás rávezetésével) kellett leróni. Ezen illetékköteles iratok közé tartoztak az útlevelek is, amelyeknek példányaiért illetéket kellett leróni (ez volt a bélyegilleték) és azon felül kellett megfizetni a kiállítás és annak eljárási díját.

Előre nyomtatott szöveg. Az *alnymomatra* nyomtatott felirat vagy ábra, amely azonos csoporton belül minden okmányban állandó. Ilyen a tájékoztató / figyelmeztető szöveg, a felhívás a hatóságok részére, a címdoldal, a rovatcímek, az oldalszámok, stb. is.

Gyűrűkapocs (korabeli elnevezése lyukszeg volt, német eredetű megnevezése ringli) elsősorban fénykép rögzítéséhez használt eszköz, amely során fém, peremes henger alakzatot prés segítségével tömörítenek a kívánt alakzatra, így az arcmást csak a gyűrű eltávolítása után lehet elmozdítani.

Magasnyomtatás. Olyan nyomtatási eljárás, amely során a lenyomat rajzolatának tükörképét alkotó, festéket hordozó felület kiemelkedik az összfelület síkjából. Jellegzetessége a nyomás hatására, a kiemelkedő nyomó felület peremén túlrá préselődő festék alkotta festékváll. A leggyakoribb általános nyomtatási eljárás a XX. század harmadik harmadáig.

Megszemélyesítés. A kitöltetlen okmányúrlapnak az érvényességi és a birtokosának személyes adataival történő kitöltése. Kezdetben a személyleírásból és a jogosult aláírásából állt, Magyarországon ez 1915 elejétől kiegészült a fényképpel, majd 2006 nyarától megjelenik a látható megszemélyesítés elektronikusan tárolt rögzítésével, amelyet 2009 nyarától a – csak elektronikusan tárolt – ujjlenyomattal bővítettek.

Nyomdai jelzet. A nyomdai jelzet a nyomda nevét és általában a székhely / gyártás helyét jelöli, amelyhez csatlakozhat a *táskaszám* is. A *táskaszám* a nyomdai munka megrendelési nyilvántartó száma, amely a megrendeléstől a késztermékig végigkíséri a munkafolyamatokat. Ez akár lehetővé tette a közel azonos késztermékek egyes munkafolyamatának elkülönítését is (Izd. eltérő bélyegképek esetén esetlegesen alkalmazott eltérő táskaszám az 1920 M és az 1922 M útlevelelnél). A magyar úti okmányoknál ritkán, de előfordul, hogy a táskaszám nyomdai jelzet nélkül került jelölésre.

Perforáció. A papír folytonosságának megszakítása. Történhet átszúrással / bemetszéssel vagy lyukak létrehozásával. Az okmánygyártás során elsősorban utóbbit alkalmazzák betűk, sorszámok kialakítása céljából.

Száraz-bélyegzőlenyomat, más néven **préselt pecsét**. Kézi vagy asztali prés segítségével, homorú és az azzal megegyező mintájú domború lemezpár (klisé) által készített kidomborodó kép, ezért a „préselt pecsét” megfogalmazás a pontosabb. Úti okmányok esetében általában – fénykép vagy bejegyzés – hitelesítéséhez alkalmazzák.

Táskaszám Izd. *nyomdai jelzet*.

Útleveľfűzet Izd. *útleveľúrlap*.

Útleveľúrlap vagy **útleveľnyomtatvány**; az 1840-es évek végén még – az 1844-ig hivatalos latin nyelvből eredő – „alba” (vagyis kitöltetlen) szót alkalmazták. A készre gyártott, *megszemélyesítésre* szánt kitöltetlen útlevelek elnevezése volt a magyar jogszabályokban az 1940-es évekig; amennyiben azok előre nyomtatva a bélyegilleték képét is tartalmazták (1905 és 1948 között), úgy gyakorta „bélyeges útleveľúrlap” vagy „bélyeges útleveľnyomtatvány” módon nevezték meg; a „blanketta” szó német eredetű, latinosított végű jövevényyszó, s a magyar „úrlap” megfelelője. A napjainkban alkalmazott, és a többoldalas okmány megjelenési formájának kifejezőbb megnevezése az „útleveľfűzet”.

Az útlevelet igénylő formanyomtatvány neve évtizedeken keresztül „útleveľ-lap” volt, amely az útlevelet kérőről 1904-től 18 kitöltendő (elsősorban személyleíró), 1927-től már 29 (csak fele részben személyleíró) rovaton / kérdésen keresztül volt hivatott adatot szolgáltatni a kiállító hatóság részére. A II. világháborút követően több ízben változott az úrlap tartalma és megjelenése is.

Vízjel. A papír gyártása során, a papírostok alkotta réteg sűrűségének / vastagságának eltéréseivel létrehozott felület, amely átmenő fény segítségével látható ábrát vagy szöveget jelenít meg. Ez által beazonosítható a hordozóanyag gyártója / eredetisége. A negatív vízjel a fényt jobban áteresztő, ritkább réteget, míg a pozitív vízjel a sűrűbbet, a fényt kevésbé áteresztőt jelenti. Okmánygyártás során fontos védelmi elem, mivel utólagosan csak merőben eltérő eljárással és a XX. század végén is csak gyengébb minőséggel volt utánozható. A vízjel alkalmazásának kezdeti évszázadaiban szinte kizárólag vonalas rajzolatú, negatív (a papír vékony felületének jobb fényáteresztő-képessége miatt láthatóvá váló) vízjelet alkalmaztak.

Mellékletek jegyzéke:

I. sz. melléklet

A nemzetközi útleveľszabványhoz igazodó adathordozó (2.) oldalak.

II. sz. melléklet

A magyar 1922 M útleveľ belső oldalainak elrendezése.

III. sz. melléklet

A magyar 1922/1922 altípusú útleveľ változtatásai 1927-ben.

IV. sz. melléklet

A magyar 1922/1922/perforált altípusú útleveľ lyukperforációjának két változata.

V. sz. melléklet

Az eltérő méretű sorszám-perforálások végrehatásának ideje és gyártási számtartományai.

VI. sz. melléklet

A magyar 1922 M útleveľ vászonnal fedett, préselt mintázató borítója 1929-től.

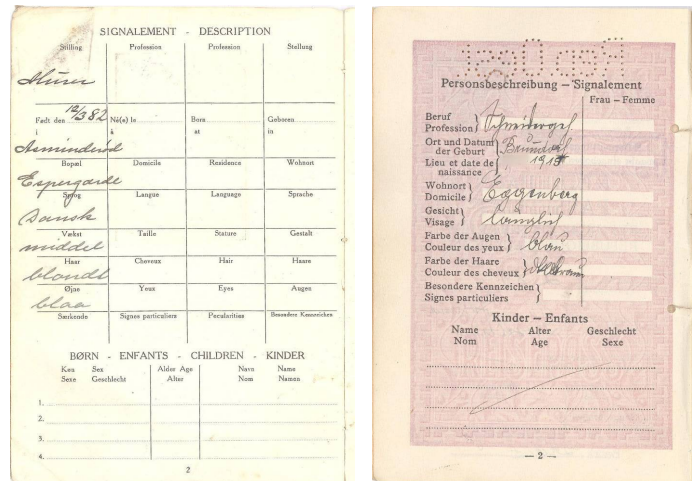
VII. sz. melléklet

A magyar 1922 M útleveľ lapjainak 1929-ben módosított rögzítése.

VIII. sz. melléklet

A magyar útlevelek kiállított darabszámai, 1922–1937.

A nemzetközi útlevélszabványhoz igazodó adathordozó (2.) oldalak

A bemutatott képek 1926-ban kiállított dán, illetve 1934-ben kiállított osztrák 1922 M útlevél 2. oldalát ábrázolják. **Forrás !** SOM Krisztián gyűjteménye.

A magyar 1922 M útlevél belső oldalainak elrendezése

Az okmány borítója illetve lapoldala az alnyomattal (17. oldal).

Az okmány első belső előzéke és címoldala a jogosult és úti társainak megnevezésével (jobbra; 1. oldal).

Az okmányra jogosult és úti társainak személyleírása (2. oldal) illetve fényképeinek oldala (3. old.).

Az okmány érvényességének és keltezésének oldala (4. oldal) illetve a lapok fűzésének biztosítása (hátsó belső előzék).

Forrás ! SOM Krisztián: *A magyar úti okmányok 1848–2012*. Budapest, 2014, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 337 p. HU ISBN 978-963-89-8283-4 /Segédtudományok a magyar rendvédelem-történet szolgálatában. 1. HU ISSN 2064-5333/ 224–227. p.

III. sz. melléklet

A magyar 1922/1922 altípusú útlevél változtatásai 1927-ben

	(1922/1922/perforált altípus)										(1922/1929–19 soros altípus)			
bevezetett változtatás														
okmány száma	980...	990...	A 000...	A 010...	A 020...	A 030...	A 040...	A 050...	A 060...	A 070...	A 080...	A 090...	A 100...	A 110...

Forrás ! SOM Krisztián gyűjteménye

A magyar 1922/1922/perforált altípusú útlevél lyukperforációjának két változata

Az okmány 17. oldala. Balra a 15 mm magas, nagylyukú változat, míg jobbra a 10 mm magas, kislyukú változat látható.

Forrás ! SOM Krisztián gyűjteménye

Az eltérő méretű sorszám-perforálások végrehatásának ideje és gyártási szám-tartományai

A 120...													
A 100...													
A 080...													
A 060...													
A 040...													
A 020...													
A 000...													
...													
920...													
900...													
880...													
860...													
840...													
820...													
800...													
780...													
okmányszám													
kész. hónap	febr. 1928	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec. 1928	jan. 1929	febr.

1922/1922/perforált altípus kislyukú sorszám-perforálása

1922/1922/perforált altípus nagylyukú sorszám-perforálása

Forrás ! SOM Krisztián gyűjteménye

A magyar 1922 M útlevél vászonnal fedett, préselt mintázatos borítója 1929-től

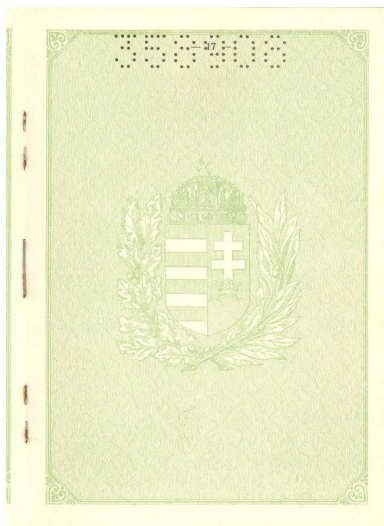

A magyar 1922 M útlevél vászonnal fedett, préselt mintázatos borítója és annak nagyítása.

Forrás ! SOM Krisztián gyűjteménye

A magyar 1922 M útlevel lapjainak 1929-ben módosított rögzítése

VII. sz. melléklet

A középső kapocs az útlevellapokat a belső előzékhez, középről kifelé tűzte össze, míg az alsó és felső a teljes borítót kívülről közép felé rögzítette a lapokhoz.

Forrás ! SOM Krisztián gyűjteménye

A magyar útlevelek kiállított darabszámai, 1922–1937

VIII. sz. melléklet

Magyar útlevelek megszemélyesítése és újbóli érvényesítése, 1922 és 1937 között							
év	új kiállítás darab		meghosszabbítás darab összesen	év	új kiállítás darab		meghosszabbítás darab összesen
	összesen	ebből a RBFK			összesen	ebből a RBFK	
1922 ^a	nincs adat	105.679	nem volt	1930	101.515	57.405	112.152
1923 ^a	nincs adat	103.717	nem volt	1931	79.811	46.971	92.844
1924	nincs adat	112.450	nincs adat	1932	53.987	31.002	90.086
1925	nincs adat	75.582	nincs adat	1933	48.935	27.925	85.149
1926	nincs adat	78.500	nincs adat	1934	47.958	27.027	82.680
1927	85.606	53.015	nincs adat	1935	41.187	21.983	78.557
1928	100.424	58.661	101.208	1936	44.041	22.984	92.359
1929	104.726	59.300	120.655	1937 ^b	143.690	86.692	8.476

RBFK — Magyar Királyi Rendőrség Budapesti Főkapitányának Útlevel Osztálya

^a A magyar 1922 M útlevel megszemélyesítésének és kiállításának kezdete a különböző kiállító hatóságoknak döntően 1922. év utolsó két hónapjában kezdődött meg. Ezáltal az 1922. évben az 1922 M útlevelből még kevés, az 1923. évben már jelentős arányú került kiállításra (a rendőrség budapesti főkapitányának útlevelosztálya már 1922 decemberétől kizárólagosan az 1922 M útlevelet állította ki).

^b 1937. március 1-je előtt összesen 6–7 ezer 1922 M útlevel lett kiállítva, ezt követően mindegyike 1937 M útlevelek voltak; az azévi legtöbb meghosszabbítást 1937. február 28-ig eszközölték, 1922 M útlevelek esetében (mivel ezután már csak új útlevelet adtak ki és általában legalább egy évi érvényességgel).

Forrás !

- BENCSIK Péter: *A magyar úti okmányok története 1867-1945*. Budapest, 2003, Tipico Design Kft. 148. p. HU-ISBN 963 7623 33 7

- HETÉNYI Imre: *Amikor a rend őre voltam*. Budapest, 1941, Pantheon. 588. p.